

К.Г.Наріжний. Живий світ геральдики: тварини і рослини в державній символіці. – К.: Українська енциклопедія ім.М.П.Бажана, 1997.

Ця книга – унікальна. В Україні, принаймні, вона не має аналогів. Її автор К. Г. Наріжний, учитель біології Жоржівської семирічної школи Шишацького району на Полтавщині, віддав понад сорок років сумлінної праці, аби, зосередивши увагу на, здавалося б, досить далекій від його професії геральдиці, знайти в ній аспект, близький до його улюбленої біології – як та чи інша тварина або рослина удостоїлася високої честі стати символом, повноважним представником своєї держави на світовій арені саме завдяки гербу. Це фактично енциклопедичний довідник – завдяки великій кількості прагматичної інформації, виразних малюнків гербів, які супроводжують відповідні тексти.

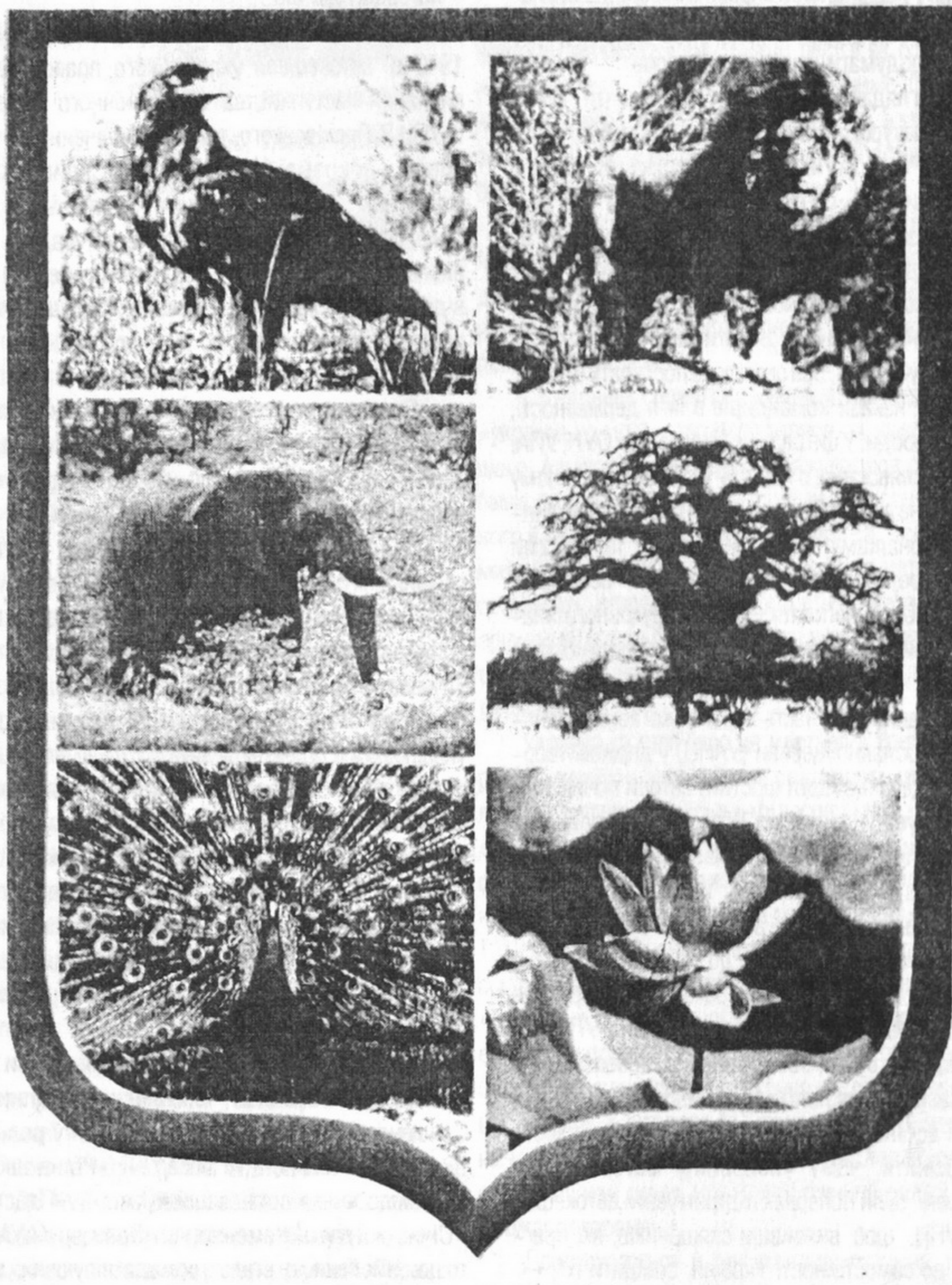
З розпадом Радянського Союзу колишні республіки стали незалежними, тому законо-мірно, що мусила змінитися й їхня державна символіка. Чимало з них повернули разом із вітчизняною державною символікою, національними кольорами і свої прадавні історичні герби, деякі – частково їх модифікували.

Перед тим, як конкретно розпочати аналіз знакової системи в гербах світу, К.Наріжний у своїй книзі (вона складається з трьох основних інформаційних блоків відповідно до предмета дослідження), подає коротку «Азбуку державної символіки». На нашу думку, цей нарис варто було б назвати «Основні правила геральдики», оскільки в ньому йдеться про свого роду усталену систему, згідно з якою будуються не тільки державні символи, а взагалі герби. Можна посперечатися з автором відносно часу появи гербових знаків (він відносить їх до I–II тис. до Різдва Христового), адже герб у класичному розумінні – як знак-символ, закарбований на геральдичному щиті – з'явився у XII ст. Види гербів – державні, міські, власницькі, родові (шляхетські) виникли не одночасно. Так, герби міст та держав появились в середні віки, на певному рівні розвитку міської організації та державних утворень. До того часу, в т. з. догеральдичний період, або прихований період розвитку геральдики, тільки-но розпочався процес складання основного арсеналу територіальної і міської символіки, досить виразної та універсальної. Гербові пам'ятки того часу представлені здебільшого сфрагістичним матеріалом.

К. Г. НАРІЖНИЙ

ЖИВИЙ СВІТ ГЕРАЛЬДИКИ

ТВАРИНИ І РОСЛИНИ
В ДЕРЖАВНІЙ СИМВОЛІЦІ

Плідною вважається спроба автора пов'язати походження гербів, а також складання геральдики як системи тільки з XII ст. На цьому сходяться і дослідники геральдики в дореволюційні часи¹, і наші сучасники². Занотовано цей в енциклопедичних виданнях³, підручниках зі спеціальних дисциплін для вузів⁴.

У кінці нарису детально перераховано примітивні герби складові: форми щитів, фігури геральдичні та негеральдичні (природні, штучні, легендарні), вживані герби, супровідні елементи – корони, щитотримачі, прикраси, девізи.

Подано також тлумачення значень, які закріпилися за тваринами та рослинами в символіці. Аналізуючи в кожному з розділів певні групи зображень на геральдичному полі – тварин, птахів, рослин – автор на кожного представника флори і фауни подає свого роду «досьє». Зокрема, лев – символ сили, мужності, хоробрості, відваги – увійшов до гербів 23 країн світу і як об'єкт центрального зображення на щиті, і почесної фігури щитотримача. Досить популярний у державній символіці кинь (Туркестан, Литва, Грузія, Монголія, Казахстан, Нігерія, Венесуела,

Росія

Республіка Казахстан

BOC · HONOR · OICZYŻNA
Республіка Польща

Республіка Вірменія

Соломонові острови

Королівство Лесото

Ботсвана) В багатьох гербах є бики й корови, буйволи, вівці, олені, слони, леопарди, крокодили, черепахи, різноманітні риби.

Цікаво описуються зображення птахів. Особливо поширена емблема орла. До 30 гербів різних країн містять цього птаха, зображення якого має притаманні кожній країні риси. Римський орел став за прообраз візантійському, де «народився» двоголовий його побратим – птах, що не літає. (Геральдисти охрестили його мутантом). Двоголових орлів вшановували в гербах Австро-Угорщини, Російської імперії, Королівства сербів, хорватів і словенців.

Сьогодні модифіковані зображення орлів різних родів і видів «оселилися» на гербах багатьох країн. А ще до державних гербів потрапили грифи, соколи, кондори, голуби, півень та курка, райська пташка, павичі, журавлі, ібіси, лелікани, папуги та навіть маленька колиба.

З рослинного світу чи не найбільше поталанило дубу та благородному павру, гілки та листя яких є важливими елементами в гербах Франції, Естонії, Італії, Сан-Маріно, Куби, Греції. Кедо, баобаб, хлібне дерево, пальма, клен, маслина – то далеко не повний перелік дерев у гербах країн світу. Автор розповідає й про трав'янисті росли-

ни, зокрема льон та базовник. Та найбільшою увагою приділено житю й пшениці. Ці символи достатку зображено на гербах Азербайджану і Китаю, Алжиру й Афганістану та ще десятків країн.

Звичайно, фахівці можуть знайти в книзі чимало вад, зокрема в трактуванні об'єктів спочуку в геральдиці мають своєрідні власні значення. Їх зайва описовість, переобтяженість нарисів другорядною інформацією. Майбутньому дослідникові цього жанру та безпосередньо вітчизняного геральдичного комплексу варто продумати структуру дослідження, щоб не обійти штучний пласт емблем, які залишилися непозначеними в даному виданні. Сьогодні світ поділено на 231 країну і кожна має в своїй зовнішній атрибуції герб. Не злічити гербів територіальних – земель, містатів, провінцій, округів. Дуже мало відомо про родоводинаше територіальне вітчизняної геральдики. Якщо в останні часи «поталанило» Поділля та Лівобережжю і частково Буковину та Галичину, з'явилася перша спроба систематизації старих гербів міст України, то ще попереді значення емблематичного ряду територіально-символіки і значимі прощарок гербів створених у радянську добу. Чудово, що дослі-

джується світовий досвід геральдики, знайомлює нас із країнами й фразами. Завдяки Катерині, видавництву «Українська енциклопедія» та спонсорській підтримці Торгового дому «Татнафта-Україна» (м. Київ) читачі отримали прекрасне видрукуване видання, що обов'язково прислужиться поширенню геральдичних знань. Можливо в майбутньому з'явиться праця, яка розповість про становлення всієї геральдичної системи в Україні, зокрема, міститиме інформацію про родову геральдику, бо живі ще нащадки тих, хто з гордістю користувався родинним гербом. Неповторні твори геральдичного мистецтва мають прикрашати не лише гербовий папір, використовуватися на печатках, а й увійти в сучасне життя елементами архітектурних ансамблів, ілюструвати історичні видання. Це – мануальне геральдики в цивілізованому світі.

1. Лямомский Б. К., Титовы Н. А. Русская геральдика. Руководство к составлению и описанию гербов. – Пг. 1915. – С. 1–3. Вилкелд П. П. Гербы городов, губерний, областей и посадов Российской империи, внесенные в Полное собрание законов с 1649 по 1900 год. СПб. 1899. – С. 1–2. Лаккер А. В. Русская геральдика. – СПб. 1855. – кн. 1–2. Соролева Н. А. Российская городская геральдика //

- Вопросы истории. – 1976. – № 3. – С. 49–63; Соболева Н.А. Российская городская и областная геральдика XVIII–XIX вв. – М., 1981. – С. 6–7; Румянцев В. В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма. – К., 1986. – С. 10–12. Урнов Н.А. Русские областные и городские печати и гербы в период образования и укрепления русского централизованного многонационального государства (XV–XVII): Автореф. дис. ... к.и.н. – М., 1953. – С. 25; Дмитриенко М.Ф., Савчук Ю.К. Короткий нарис міської геральдики Поділля. – К., 1994. – С. 6–8; тощо.
- ³ Енциклопедія українознавства. – Львів, 1993. – Т. 1. – С. 373–374.
- ⁴ Кобрин В.Б., Леонтьєва Т.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины: Геральдика. Учеб. пособие. – М., 1984. – С. 116–119; Специальные исторические дисциплины. Учеб. пособие. / Замлинский В. А., Дмитриенко М.Ф. и др. – К., 1992. – С. 94–95; Введение в специальные исторические дисциплины: Геральдика. Учеб. пособие. – М., 1990. – С. 41–43.
- ⁵ Комсомольская правда. – 1997. – 20 авг.
- ⁶ Савчук Ю.К. Міська геральдика Поділля. – Вінниця, 1995. – 145 с.; Румянцев В.В. Вказ. праця.
- ⁷ Панченко В. Гербівник міст України. – К.: Нью-Йорк, 1996. – 168 с.

*Ярослава Іщенко,
аспірантка Інституту історії
України НАН України*

Біографічний словник «Греки в Україні»: Іменний покажчик / Під ред. В.С. Чижка. – К., 1996. – 78 с.

Відтоді як було відновлено академічну роботу над Українським біографічним словником (УБС), кожне опубліковане зібрання персоналій цілком слушно розглядається крізь призму програми цього фундаментального видання, котре має стати нашим важливим національним надбутком. Йдеться, отже, про творення бази даних, які, зрештою, формуватимуть томи систематизованого знання про тих, хто причетний до історії й культури українського народу. Природно, що увага звертається на різні шляхи збирання й опрацювання загальнонаціональної біобібліографічної інформації, зокрема підготовки тематичних, регіональних та інших словників біографічного характеру. Нині в зв'язку з бурхливою активізацією етнічних студій закладається підґрунтя і для випуску словників, присвячених діячам національних меншин, котрі населяють нашу країну. Адже діяльність іонаціональних громад, як

свідчать історичні розробки, не замикається на їхніх суто внутрішніх проблемах, а органічно переплітається з соціально-економічними, громадсько-політичними та культурними процесами всієї держави.

Тож не випадково, що слідом за виданим Інститутом історії України НАН України словником про італійців започатковуються праці стосовно інших національностей. Уже надійшли пропозиції щодо підготовки біографічних словників «Німці в Україні», «Болгари в Україні», «Євреї в Україні». Недавно розроблено проект, що має розкрити в особах життя і діяльність найстарішої в Україні етнічної групи – грецької, історія якої налічує понад два тисячоліття. Його реалізують спільно з Державним комітетом у справах національностей та міграції Інститут біографічних досліджень НБУВ, Інститут історії України, Маріупольський гуманітарний інститут, Науково-дослідний центр кримиознавства та Одеський археологічний музей. Видання передбачається у двох томах і вийде українською та грецькою мовами. До складу персоналій включено представників усіх сфер людської діяльності, яка розгорталася, починаючи з VII ст. до н.е., на теренах, котрі знаходяться нині в межах сучасної України. Словник, за планом упорядників, подаватиме відомості не тільки про діячів, які пішли з життя, а й про тих, хто плідно працює сьогодні.

Першим кроком для написання двотомника став випуск іменного покажчика. Він являє собою реєстр понад 700 імен греків, перебування яких в Україні зафіксовано документально. Саме в цьому переліку вперше сконцентровано відомості про велику кількість осіб грецького походження – носіїв античної та християнсько-візантійської культури. Широко репрезентовані також грецькі співтворці української історії наступних періодів аж до наших днів. Завдяки такій побудові покажчик слід розглядати не тільки як допоміжне видання матеріалів, призначених для укладання праці «Греки в Україні» і в подальшому багатотомного УБС; він має й самостійне значення – як цінний довідник про грецьку етнічну групу в її історичному розвитку.

За визначенням укладачів, головним критерієм внесення особи до реєстру є приналежність її до грецького етносу. Авторський колектив керувався ще одною важливою умовою відбору імен, – активна позиція особи в громадсько-політичному, економічному, культурному, просвітницькому або науковому житті. Ознайомлення з опублікованим реєстром дає поважне уявлення про той величезний діапазон занять і діянь, до яких упродовж століть прилучалися греки в Україні. Серед них урядовці вищого рангу, воєначальники, дипломати, освітяни, вчені, митці, підприємці, інженери, лікарі, діячі церкви, партій, товариств тощо.

Цікавим є рішення редколегії включити до покажчика персоналій українських елліністів – викладачів, істориків, перекладачів, які не є греками за походженням. Такий підхід відкриває

можливості найрельєфніше відтворити шляхи і форми взаємодії культур обох народів. Утім, ця категорія персоналій, на нашу думку, має подаватися в окремому переліку покажчика, (а отже, окремо і в майбутньому словнику) як додаток до загальногрецького реєстру. В такому разі не порушуватимуться визначені самою редколегією концепція і засади побудови словника як етнічного за своїм профілем.

Як відзначає у вступній статті до покажчика д.і.н. В. Чижко, укладачі не вважають опублікований перелік імен остаточним. Вони розраховують, що на підставі відгуків, одержаних від наукових і громадських установ, окремих фахівців, з'явиться необхідність «розширити та поглибити відомості». З цим не можна не погодитися. Запропонований реєстр, дійсно, потребує вдосконалення й поповнення, зокрема іменами грецьких купців та підприємців, роль яких у торговельно-економічному розвитку України непересічна. Вкажемо лише на деякі постаті, які лишилися поза межами покажчика. Це зачинателі торгівлі в Одесі Іван Дестуніс, Юрій Федорополо, Андрій і Христофор Вандаріси та ін., Родоконакі і Вучина, яким та ж сама Одеса завдячувала розвитком експортного продажу зерна в першій половині минулого століття. З певними прогалинами представлено освітянське середовище. Наприклад, у переліку відсутній один з ветеранів навчальних закладів, викладач грецької мови в Ніжинському лицейі Панайот Ієропес. Водночас не відповідають загальним вимогам про включення до реєстру кандидатури осіб, яких укладачі змогли схарактеризувати без будь-якої розшифровки, одним словом – «послушник», «червоноармієць» і т. ін.

Сподіваємось, що поділ проекту на два етапи видання, першим з яких став рецензований покажчик, дасть змогу врахувати з більшою повнотою друковані та архівні матеріали про українських греків і створити словник, на який чекають як в Україні, так і в Греції

*Микола Варварцев,
д. і. н.,
головний наук. співробітник
Інституту історії України НАН
України*